

Cristalizare ideologică și apariția autoritarismului concurențial [Ideological Crystallization and the Rise of Competitive Authoritarianism]

Dragoș DRAGOMAN

Abstract:

The democratic backsliding in Central and Eastern Europe is by no means a Polish and Hungarian affair. Following the 2007 European Union accession, Romania is equally concerned. With the EU conditionality lifted, Romania witnessed a political hooliganism aimed at weakening all neutral intermediary political bodies and the Parliament, as legitimate representative body. In their attempt to consolidate in power, the right-wing populists attack the Constitution, the Constitutional Court and the Ombudsman, depicting the opposition parties as democratically illegitimate. In such a trouble populist environment, the civil society could be a suitable counterweight to the steep de-democratization. However, the most robust and highly visible part of the civil society has yet to break with the ideological conformity, that is with the neoliberal tendencies of right-wing parties in government.

Keywords: *civil society, competitive authoritarianism, democratic backsliding, neoliberalism, Romania*

Introducere

Revenirea la putere a Partidului Național Liberal (PNL) în 2019 prin schimbarea majorității parlamentare cu un an înainte de alegerile la termen a oferit ocazia unei clarificări ideologice majore. După trei decenii de participarea la diferite coaliții de guvernare (1996-1999, 2004-2008, 2012-2015) și de colaborare în opoziție cu diferite partide, PNL a adoptat cele mai limpezi măsuri guvernamentale și parlamentare, în acord cu viziunea sa socială și economică. Fără dubii acum, după numeroase ezitări anterioare, PNL s-a poziționat de partea marelui capital bancar, industrial și comercial în confruntările sociale și politice. Acest lucru a fost însoțit și de consolidarea lui politică și electorală, PNL reușind în alegerile locale din septembrie 2020 aproape să egaleze scorul Partidului Social Democrat (PSD). Cristalizarea ideologică și succesul electoral al PNL, care a devenit egalul politic în pondere și distribuție teritorială a PSD, ridică o problemă nerezolvată încă de la începutul anilor 1990. Este vorba de extragerea societății civile, cel puțin a părții sale celei mai vizibile și robuste, din definiția dreptei românești. Această operație reprezintă rezolvarea uneia dintre ecuațiile democratizării românești, probabil una dintre cele mai importante pentru contracararea de-democratizării accelerate din ultimul deceniu.

Atunci când un partid de dreapta, în speță PNL, devine majoritar, o societate civilă subordonată acestui partid poate să-și exercite funcția sa critică de cenzor sau riscă să devină un simplu aparat de propagandă ideologică de dreapta? Dacă aceasta din urmă este situația, cine se poate opune exagerărilor, abuzurilor, arbitrariului și violenței pe care un guvern fără limitări le folosește pentru consolidarea puterii sale? Sau triumful ideologiei de dreapta este, în sine, un câștig suficient de mare pentru membrii cei mai vizibili ai societății civile pentru ca regresul democratic să poată fi acceptat cu resemnare? Eliminarea oricărei opoziții la stânga poate produce suficientă satisfacție ideologică pentru ca derapajele anti-democratice să fie ignorate? Pe de altă parte, radicalizarea critică a unei societăți civile de dreapta împotriva unui guvern conform ideologic nu ar putea împinge elitele politice aflate la putere înspre o alianță cu forțe nedemocratice, autoritare, cu serviciile secrete și structurile lor militarizate,

pentru instaurarea unui autoritarism concurențial deplin? Acestea sunt câteva întrebări legate de stadiul actual al de-democratizării, marcat de atacuri la adresa Constituției, Opoziției și Curții Constituționale, toate fiind instituții necesare echilibrului politic și independenței arbitrajului politic.

Accesul PNL la guvernare și cristalizarea ideologică

Accesul PNL la funcții guvernamentale, realizată prin schimbarea majorității parlamentare și succesul moțiunii de cenzură împotriva guvernului PSD condus de Viorica Dăncilă, a fost evasi-instantaneu marcat de abrogarea *OUG 114/2018 privind instituirea unor măsuri în domeniul investițiilor publice*. Cu doar un an înainte, având ca scop construirea de creșe și grădinițe conform programului de guvernare asumat, insuficiența de spații și de dotare pentru învățământul preșcolar, finanțarea stațiunilor balneare, majorarea valorii punctului de pensie, menținerii țintei de deficit bugetar, dezvoltarea infrastructurii de mediu, guvernul PSD a decis înființarea unui Fond de Dezvoltare și Investiții prin taxarea instituțiilor bancare pe active financiare nete (Art. 86). Taxarea se făcea prin aplicarea cotelor de impozit asupra activelor financiare nete la sfârșitul anului. Mai mult, *OUG 114* (la Art. 78) instituia și o taxă de 2% din cifra de afaceri realizate de titularii de licențe în domeniul energiei electrice și gazelor naturale, dar prevedea și un salariu minim brut garantat de 3000 lei pentru domeniul construcțiilor. Aceste măsuri erau destinate să stimuleze angajarea în domeniul construcțiilor, dar și să ofere bugetului public sumele necesare investițiilor publice în sănătate, educație și mediu. Sumele colectate anterior de la marii operatori comerciali în sectorul de energie, retail și sectorul bancar erau surprinzător de scăzute, mai ales prin declararea unui nivel foarte mare al cheltuielilor și transferului profitului către firmele-mamă, înregistrate în statele dezvoltate din Uniunea Europeană și din Statele Unite ale Americii.

Abrogarea *OUG 114/2018* de către guvernul PNL condus de Ludovic Orban este în acord cu alte măsuri de favorizare a marelui capital. Dar chiar și abrogarea *OUG 114/2018* a fost făcută fără analize economice concludente, în condițiile în care companiile din aceste sectoare au declarat profit în anul fiscal 2019. Începând cu 2020, marile companii străine, sprijinite de camerele de comerț bilaterale și de ambasadele țărilor în care sunt înregistrate, reunite în Coaliția pentru Dezvoltarea României (CDR), au fost considerate de către guvernul PNL drept un partener privilegiat de consultări în vederea adoptării de politici publice, CDR fiind inclusă în numeroase grupuri de lucru la nivel guvernamental. Deși consultarea guvernului cu ambasade unor țări dezvoltate economic nu este nelegitimă, includerea unui grup de lobby care urmărește maximizarea profiturilor și extinderea drepturilor companiilor străine și sustragerea guvernului de la dialogul tripartit, împreună cu patronatele și sindicatele legitime, reprezintă o poziție net defavorizantă pentru forța de muncă din România. Așa cum remarca Confederația Națională Sindicală „Cartel Alfa”, Coaliția pentru Dezvoltarea României a contribuit în 2011, prin presiuni asupra guvernului Partidului Democrat Liberal – PDL (astăzi, o parte din PNL), la modificarea radicală a legislației muncii, care a distrus negocierea colectivă în România și a restricționat drepturile lucrătorilor români de a-și reprezenta colectiv și democratic interesele. Reducerea drepturilor salariaților de către guvernul PDL a pus bazele remunerațiilor mici, în favoarea disponibilității unei forțe de muncă ieftine și ușor de exploatat¹.

Asociația de lobby a marelui capital occidental a făcut presiuni asupra guvernului român, întotdeauna când legislația națională ar fi putut diminua profitul companiilor străine, chiar atunci când se încalcă obligațiile de responsabilitate socială a acestora sau distribuția

¹Adrian Popescu, „Cartel Alfa avertizează că investitorii străini beneficiază de statut privilegiat la Guvern prin Coaliția pentru Dezvoltarea României”, *România Curată*, 21 aprilie 2020, disponibil la <https://www.romaniacurata.ro/cartel-alfa-investitori-straini-statut-privilegiat-guvern/> (consultat la 19.10.2020).

echitabilă a pierderilor economice. PNL s-a opus constant unor reglementări favorabile clienților români ai băncilor străine atunci când s-a pus problema renegocierii contractelor de credit, conversiei creditelor acordate în franci elvețieni în monedă națională sau în euro sau dării în plată a bunului imobil cu care acești clienți au garantat, în vederea lichidării împrumutului. Băncile își doresc încasarea de dobânzi pentru întreaga sumă contractată, prin urmărirea veniturilor ulterioare ale clienților, pe lângă lichidarea imobilului și trecerea lui în posesia băncii.

De altfel, presiunile lobby-ului bancar sunt vizibile și în ordonanța pe care guvernul Orban a pregătit-o la începutul mandatului, în februarie 2020, cu scopul de a scuti băncile Raiffeisen și BCR Erste de la plata unei amenzi de 1,3 miliarde de lei. Această amendă reprezintă sumele încasate de cele două bănci în sistem „Bauspar” sub formă de primă din partea statului român (subvenție la dobândă, în fapt) pentru stimularea economisirii în vederea construirii de locuințe. Băncile au acordat creditele și le-au lichidat la cerere fără garanții cu privire la scopul economisirii, anume construcția și renovarea de imobile cu destinația de locuință, respectiv au făcut-o în favoarea unor persoane cu vârste de sub 18 ani și de peste 65 de ani, care nu puteau oricum să contracteze un credit după perioada de economisire².

Puse în contrast cu refuzul din vara anului 2020 de a majora punctul de pensie în sistemul public de pensie și de a majora alocațiile pentru creșterea copiilor, ambele fiind obligații asumate de guvernul anterior și prevăzute de lege, măsurile PNL pentru favorizarea marelui capital reprezintă o clarificare ideologică ce pune capăt unei perioade de indecizie cu privire la asumarea clară a unei identități partizane. Reducerea cheltuielilor publice, ce devine consecința refuzului de a taxa marele capital (bănci, retail, industria farmaceutică, energie) este în acord cu dimensionarea bugetului public la o fracție mult mai mică (26%) din produsul intern brut decât este cazul țărilor dezvoltate din Uniunea Europeană (33-34%). Fără noi surse bugetare, cu un buget public proporțional mai mic decât marile puteri economice din Uniunea Europeană, neacceptând creșterea deficitului bugetar, dar acceptând practica marilor întreprinderi capitaliste occidentale de a exporta profiturile în țările de origine și de a apela la diverse subterfugii de sustragere de la plata impozitelor, guvernul PNL devine unul din campionii neoliberalismului din regiune, așa cum a fost Slovacia în urmă cu 20 ani³. Singurele surse de finanțare devin astfel împrumuturile externe, ce vor fi rambursate prin creșterea randamentului muncii în România, chiar cu costul menținerii unor condiții de muncă precare și a unor salarii mici, deci competitive. Altă sursă de venituri, anume creșterea investițiilor externe, este întotdeauna incertă, în comparație cu sursa de finanțare internă, legată de creșterea randamentului muncii.

Cristalizarea ideologică nu este, desigur, subită. Episoade anterioare de criză economică și socială au demonstrat cum PDL a fost forțat să aleagă între sprijinul acordat marelui capital și sprijinul acordat indivizilor aflați în nevoie. Mecanismul economic folosit în 2009-2010 pentru a face față crizei economice, pe care guvernul PDL condus de Emil Boc o subestima anterior, este revelator. Bugetul public a fost grevat de o datorie provenită dintr-un împrumut record luat de România de la un consorțiu format de FMI, Banca Mondială, Comisia Europeană și BERD și distribuit în parte băncilor comerciale ce funcționau în

² Gabriela Ținteanu, „Plan pentru ca două bănci și clienții lor să scape de plata datoriilor către stat. Guvernul Orban nu a mai dat OUG, dar există un proiect de lege”, *Economica.net*, 05 februarie 2020, disponibil la https://www.economica.net/proiectul-de-lege-din-senat-care-vrea-sa-scape-de-datorii-catre-buget-de-stat-doua-banci-din-romania_179544.html (accesat la 19.10.2020).

³ Sharon Fisher, John Gould, Tim Haughton, „Slovakia’s Neoliberal Turn”, *Europe-Asia Studies*, vol. 59, nr. 6, 2007, pp. 977-998; Brian Fabo, „Rediscovering Inequality and Class Analysis in Post-1989 Slovakia”, *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 588-597.

România, fără mecanisme clare și transparente de recuperare de la beneficiari⁴. Deficitul bugetar a fost compensat, în schimb, de creșterea TVA cu 25%, efort susținut de toți cumpărătorii, dar și de reduceri de salarii în cuantum de 25% în întreg sectorul public. Împrumutul a fost rambursat într-o perioadă de patru ani, deși scadența era de 10 ani, prin contribuțiile încasate de bugetul de stat din taxe și impozite. Socializarea pierderilor prin distribuirea poverii pe umerii tuturor, inclusiv a celor mai vulnerabili social și economic, precum și privatizarea câștigurilor în favoarea celor mai bogați, anume a băncilor străine cu sucursale în România, care oricum transferau profituri semnificative către băncile-mamă din țările UE în care erau înregistrate, este mecanismul care exprimă cel mai bine cristalizarea ideologică a PDL, ulterior a PNL.

Prin cristalizare ideologică completă, PNL a devenit campionul neoliberalismului în regiune, adoptând politici macroeconomice rigide, în acord cu propria ideologie. Trei sunt pilonii principali ai ideologiei: controlul deficitului bugetar, controlul strict al inflației și reducerea taxelor până la cele mai mici cote. Toate soluțiile opuse ar putea ajuta la creșterea volumului bugetului public, deci la susținerea politicilor publice de anvergură. Un deficit bugetar mai mare nu ar face din România un caz excepțional, țările fondatoare ale UE folosind rațional deficitul bugetar pentru a-și dezvolta infrastructura și a-și consolida întreprinderile naționale. O inflație mai mare, dar strict controlată (4-5%), ar fi de ajutor pentru a stinge mai ușor datoriile debitorilor. Desigur, acest lucru ar eroda din profiturile băncilor, multe credite fiind acordate în lei. PNL a criticat în termeni extrem de duri inflația de peste 4% din timpul guvernelor PSD (2016-2019)⁵. Actualul guvern PNL cataloghează chiar o rată mai mare a inflației drept o „rușine” la nivel european⁶. În final, menținerea unor rate reduse de impozitare a profiturilor și veniturilor (16, respectiv 10%), fără creșterea lor progresivă în funcție de valoarea lor, împreună cu celelalte două principii ideologice, reduc semnificativ marja de manevră a guvernului în termeni de politici publice.

Soluțiile ce rezultă de aici sunt transferul responsabilității sociale pe umerii indivizilor și reducerea cheltuielilor publice, inclusiv degrevarea de responsabilitatea gestionării unor afaceri în numele statului. Acest lucru se poate face prin vânzarea participațiilor deținute de stat în diferite companii (CEC Bank, Tarom, Transgaz, Hidroelectrică, Nuclearelectrică ș.a.). Deși vânzarea de participații în situații de criză economică nu este cea mai bună soluție, din cauza prețurilor mai mici încasate la vânzare, și deși vânzarea lor a fost suspendată pe o perioadă de doi ani de către Parlament prin *Legea 173/2020 privind unele măsuri privind protejarea intereselor naționale în activitatea economică*, guvernul Orban pregătește o ordonanță de urgență, discutată în ședință de guvern, prin care interdicția cu privire la înstrăinarea participațiilor statului să fie înlocuită de înstrăinarea acțiunilor statului⁷. Astfel, activele cele mai valoroase pot deveni disponibile pentru înstrăinare în anii care urmează.

⁴ Emilia Olescu, Ancuța Stanciu, „DNA a deschis dosar penal asupra împrumutului luat în 2009 de la FMI”, *Bursa.ro*, 14 noiembrie 2016, disponibil la <https://www.bursa.ro/dna-a-deschis-dosar-penal-asupra-imprumutului-luat-in-2009-de-la-fmi-62061133> (accesat la 20.10.2020).

⁵ „Orban: Răspunderea integrală pentru creșterea îngrijorătoare a inflației este a guvernelor susținute de PSD”, *Agerpres*, 20 februarie 2018, accesibil la <https://www.agerpres.ro/politica/2018/02/20/orban-raspunderea-integrala-pentru-cresterea-ingrijoratoare-a-inflatiei-este-a-guvernelor-sustinute-de-psd--58932> (consultat la 21.10.2020).

⁶ „Cîțu: În guvernarea PNL, România nu mai este țara cu cea mai mare rată a inflației”, *Europa FM*, 31 mai 2020, accesibil la <https://www.europafm.ro/citu-in-guvernarea-pnl-romania-nu-mai-este-tara-cu-cea-mai-mare-rata-a-inflatiei-din-ue/> (consultat la 21.10.2020).

⁷ „Ministrul economiei, Virgil Popescu, despre legea PSD care interzice vânzarea participațiilor statului: Blochează economia. Orban: E făcută cu schepsis”, *Economica.net*, 03 septembrie 2020 disponibil la https://www.economica.net/ministrul-economiei-virgil-popescu-despre-legea-psd-care-interzice-vanzarea-firmelor-de-stat-blocheaza-economia-orban-e-facuta-cu-schepsis_189522.html (consultat la 21.10.2020). Ludovic Orban: „Domnule Popescu, am înțeles că avem probleme din cauza unei legi idioate care a fost impusă de PSD”. „Da, este vorba despre acea celebră Lege 173/2020 prin care Parlamentul, pe o perioadă de 2 ani de

Societatea civilă și alinierea ei la dreapta

Cristalizarea ideologică completă face din societatea civilă un prizonier al ideologiei neoliberale radicale. Nu înseamnă că nu există sau nu ar trebui să existe afinități ideologice între membrii cei mai marcanți ai societății civile, în partea ei cea mai consistentă și robustă, anume intelectualii publici și curente de idei neoliberale. Ceea ce este în discuție aici este funcția de ghidaj și influență pe care societatea civilă ar trebui să-o aibă asupra forțelor politice, mai cu seamă asupra acelor aflate la guvernare. Așa cum vom vedea mai jos, inhibarea criticii publice prin simpatie ideologică adaugă un risc major fenomenului de de-democratizare. O anumită independență ideologică, combinată cu o distanță politică față de deținătorii puterii, ar putea juca un rol în critica cu efect general moderator, modulator și uneori compensator. Altfel, rezonanța ideologică riscă să transforme societatea civilă aliniată la dreapta, adică partea covârșitoare a societății civile ce se exprimă cu succes în spațiul public românesc, într-o curea de transmisie și într-o cutie de rezonanță ale propagandei elitelor politice de dreapta aflate la putere.

Gradul scăzut de profesionalizare politică, întârzierile în consolidarea partidelor politice, indecizia ideologică, populismul persistent ce învăluie sistemul politic românesc au cauze multiple. Lipsa de obiectivitate, de înțelegere și de expertiză a intelectualilor specializați în probleme politice poate să fi jucat și ea un rol. Așa cum subliniază Patapievici, corpul profesional al politologilor („politiști”, experți în științe politice) a furnizat, alături de jurnaliști, cele mai usturătoare eșecuri intelectuale. Eșecul acestor experți în științe politice se reflectă în incapacitatea de a gândi situația specific românească în chip profesionist, anume eliberați fiind de poziția lor de partizani, „nu ca militanți politici, nu ca imitatori ai formulelor și verdictelor occidentale, nu ca papagali de specialitate, ci ca specialiști inteligenți care gândesc realitățile prezentului prin principiile trecutului și obțin o veritabilă înțelegere a ceea ce se întâmplă, care ne-ar putea ajuta pe toți”⁸. Este posibil ca Patapievici să fi identificat un eșec major al expertizei de specialitate. Nu știm azi dacă politicile publice și atitudinile politice generale au câștigat prin implicarea partizană a multor membri din corpul profesional, nici dacă ei însuși și-au sporit semnificativ cunoașterea prin această implicare partizană. Ce spune Patapievici este că am pierdut cu toții din lipsă de obiectivitate și partizanat excesiv. Dar acest lucru se poate spune și despre societatea civilă în ansamblu, așa cum încerc să arăt aici. Nu este vorba doar despre sociologii care au acceptat afilierea partizană în timp ce continuau să sondeze (aparent neutru) opinia publică, tranzacționând scăderea în profesionalismul analizei, complicitatea cu partidele care publicau rezultate imaginare, departe de adevăr, pentru obținerea unor avantaje materiale imediate. Responsabilitatea pentru prăbușirea credibilității metodelor și tehnicilor de sondare a opiniei publice în România le revine în mare măsură.

Eșecul major în construirea unui arbitraj credibil, în consolidarea unei expertize neutre revine, cu siguranță, și implicării excesive a societății civile în organizarea și funcționarea forțelor de dreapta. Fuziunea ideologică dintre exponenții cei mai vizibili ai societății civile și activiștii politici de dreapta, parțial justificată în anii 1990, nu poate rămâne fără consecințe în momentul actual, când derapajele elitelor de dreapta aflate la putere nu pot fi contracarate de o societate civilă „anesteziată” ideologic. Înainte, la începutul tranziției democratice, dezechilibrul dintre un partid succesor al organizării social-politice anterioare și noile partide de dreapta, slab articulate, dezbinat de orgolii personale și de diferențe de opinii în probleme

zile, a interzis vânzarea participațiilor statului la companii, iar prin interpretarea CCR, participația statului înseamnă acțiuni și active... Nu știu dacă s-au gândit, dacă au făcut-o cu bună știință sau din prostie, dar au făcut-o”, a adăugat ministrul.

⁸ Horia-Roman Patapievici, *Anii urii*, Humanitas, București, 2019, p. 20.

relativ secundare, justifica re-echilibrarea jocului politic prin intervenția masivă a intelectualilor de dreapta. Dezamăgiți de ceea ce unii numeau o revoluție neterminată, o cvasi-revoluție, sau o revoluție deturnată⁹, intelectualii de dreapta interveneau public în critica oricărui derapaj al puterii constituite¹⁰. Prin implicare civică și politică, ei au reușit atât limitarea derapajelor puterii aceluși moment, cât și educarea noilor politicieni de dreapta în spiritul ideologiei liberale.

Noile traduceri din autorii liberali defineau tranziția post-comunistă drept consolidarea la nivel de societate a liberalismului, inevitabil prezentat ca ideologia ce demonstrează cea mai mare compatibilitate cu democrația, atunci când democrația liberală nu era pur și simplu prezentată ca fuziunea indestructibilă dintre cele două, destinată să înlocuiască eșecul experimentului comunist. De la John Stuart Mill la Popper, de la Besançon la Isaiah Berlin, de la Hayek la Nozick, filosofii, moralisții, istoricii și economiștii traduși atunci își țineau cu toții discursul ideologic despre valorile liberalismului, libertății umane, proprietății private, libertății complete a pieței, privatizării totale a bunurilor și serviciilor publice, pentru ștergerea urmelor trecutului comunist ce urma să dispară ca un vis urât. De altfel, opoziția dintre eșecul comunismului și succesul liberalismului occidental era chiar cadrul conceptual al contrastului, scrierile unor autori precum Arthur Koestler, Czesław Miłosz, Jean-François Revel fiind esențiale în denunțarea eșecului uman, politic și economic al regimului comunist. Toți autorii citați anterior au fost publicați de editura Humanitas, care a deschis chiar un „proces al comunismului” printr-o colecție cuprinzând traduceri din Robert Conquest, Stéphane Courtois, Richard Pipes, Boris Souvarine, Edward Behr, Timothy Garton Ash sau Vasily Grossman.

Scriitori români, esești, istorici, filozofi și „politiști” deveneau și ei exponenții acestei orientări¹¹. Treptat, lor li s-au adăugat un șir lung de politicieni activi¹², publicarea lor concomitentă dând tonul acestei fuziuni între ideologia exprimată de istoria ideilor politice, teoria politică, filosofia politică, pe de-o parte, și practica politică, pe de altă parte. Altfel spus, prin această fuziune ideologico-pragmatică, intelectualii de dreapta ajungeau să-și difuzeze ideile în cercurile politice de dreapta, iar politicienii de dreapta să se ghideze în practica politică cu ajutorul unor repere deja validate de teorie și ideologie. Treptat, în acest conglomerat a intrat o rețea de asociații civice active (Fundatia pentru o Societate Deschisă, Grupul pentru Dialog Social, Institutul pentru Politici Publice ș.a.), dar și o serie de jurnaliști, cărora editura Humanitas le oferea prestigiul asocierii cu politicienii și mai ales cu intelectualii publici pe care editura îi publica¹³. Departe de a fi un fenomen specific anilor ‘90, conexiunea editorială a intelectualilor, jurnaliștilor și politicienilor a continuat până în prezent¹⁴, când cristalizarea ideologică a PNL și consolidarea lui parlamentară schimbă

⁹ Steven D. Roper, „The Romanian revolution from a theoretical perspective”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 401-410.

¹⁰ Alina Mungiu, „Correspondence from Bucharest. Intellectuals as Political Actors in Eastern Europe: the Romanian Case”, *East European Politics and Societies*, vol. 10, nr. 2, 1996, pp. 333-364.

¹¹ Horia-Roman Patapievic, *Politice*, Humanitas, București, 1996; Cristian Preda, *Liberalismul*, Humanitas, București, 2003; idem, *Mic dicționar de gândire politică liberală*, Humanitas, București, 2004; Ionuț Sterpan, Dragoș-Paul Aligică, *Dreapta intelectuală. Teorii și școli de gândire ale dreptei contemporane occidentale*, Humanitas, București, 2011.

¹² Valeriu Stoica, Dragoș-Paul Aligică, *Provocări liberale*, Humanitas, București, 2003; idem, *Reconstrucția dreptei. Între experimentul capitalist occidental și proiectul național românesc*, Humanitas, București, 2009; Valeriu Stoica, *Unificarea dreptei*, Humanitas, București, 2008.

¹³ Traian Ungureanu, *Tehnică neputinței la români*, Humanitas, București, 2006; Cristian Pătrășconiu, *Repere intelectuale ale dreptei românești*, Humanitas, București, 2010; idem, *Noua școală de gândire a dreptei*, Humanitas, București, 2011.

¹⁴ Clotilde Armand, *Am ales România*, Humanitas, București, 2016; Tia Șerbănescu, Cristian Pătrășconiu, *Trântind ușa*, Humanitas, București, 2016; Ramona Ursu, *Noaptea, ca hoșii*, Humanitas, București, 2017; idem,

echilibrul dat de implicarea societății civile în definiția dreptei încă de la începutul tranziției post-comuniste.

Acest mecanism complex de interacțiune între teoreticieni autohtoni, surse de idei occidentale, rețele ale societății civile și politicieni activi de dreapta poate fi întâlnit și în Ungaria și Polonia. Retrospectiv, nu se poate concepe victoria în alegeri a FIDESz sau PiS, dar nici consolidarea lor fără precedent la putere, fără sprijinul unei părți vizibile și bine organizate a societății civile din cele două țări, cea care a contribuit cel mai mult la mediul socio-cultural favorabil acestor partide¹⁵. Folosind rețeaua densă de asociații civice compatibile ideologic, credibilitatea și accesul lor la un public de altfel reticent față de partidele politice în general, FIDESz a reușit să urce pe valul contestării pe care asociațiile civice l-au creat în Ungaria și să cucerească puterea, demonstrând că dreapta radicală și mai pronunțat populistă nu se bazează doar pe voturile celor mai puțin educați, așa cum demonstrează literatura de specialitate cu privire la succesul partidelor populiste în țările occidentale. Activismul civic și alegătorii educați și foarte educați joacă un rol major în susținerea FIDESz în Ungaria, dar situația nu este foarte diferită nici în România. Nu doar PNL se bazează pe această infrastructură civică de care discutăm mai sus, o alianță publică a intelectualilor, jurnaliștilor și organelor de presă, politicienilor de dreapta și asociațiilor neguvernamentale relativ vizibile, ci și Uniunea „Salvați România” (USR). Folosind capacitatea de transmitere a mesajelor politice prin intermediul organizațiilor civice, USR a reușit atât mobilizarea politică în forma protestelor de stradă, cât și mobilizarea electorală, trecând astfel de la statutul de ONG cu implicare strict locală (Uniunea „Salvați Bucureștiul”) din primăvara anului 2016 la statutul de partid parlamentar în același an și europarlamentar în 2019¹⁶. Ținând cont de această ascensiune accelerată a unei noi forțe de dreapta, cu rădăcini în rețeaua de asociații civice, este cu atât mai importantă discuția cu privire la neutralitatea și autonomia societății civile, cu cât tendințele de-democratizării și consolidării autoritarismului competitiv sunt mai prezente.

De-democratizarea și apariția autoritarismului concurențial

Regresul democratic nu este un fenomen de dată recentă. Ca și în cazul altor țări din Europa Centrală și de Est, foste țări socialiste, reperul în timp pentru declanșarea procesului de de-democratizare este aderarea la NATO și Uniunea Europeană. Altfel spus, cele două instituții au exercitat anterior aderării o funcție de presiune și de ghidaj pentru îndeplinirea unor standarde democratice minimale, cunoscute drept „criteriile de la Copenhaga”¹⁷. Acest set de criterii, stabilite cu ocazia reuniunii la vârf a Consiliului European în capitala Danemarcei în 1993, se referă la supremația legii, respectarea Drepturilor Omului, a libertăților cetățenești și a drepturilor minorităților, adoptarea mecanismelor de piață liberă și

Vă vedem!, Humanitas, București, 2018; idem, *Statul paralel*, Humanitas, București, 2019; Radu Paraschivescu, *Orice om îi este teamă. Un partid, doi ani și trei premieri*, Humanitas, București, 2019.

¹⁵ Marta Kotwas, Jan Kubik, „Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland”, *East European Politics and Societies*, vol. 33, nr. 2, 2019, pp. 435-471; Bela Greskovits, „Rebuilding the Hungarian right through conquering civil society: the Civic Circles Movement”, *East European Politics*, vol. 36, nr. 2, 2020, pp. 247-266.

¹⁶ Dragoș Dragoman, „Save Romania Union and the Persistent Populism in Romania”, *Problems of Post-Communism*, publicat online la 02 iulie 2020, disponibil la <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10758216.2020.1781540>

¹⁷ Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, „Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to Candidate Countries of Central and Eastern Europe”, *Journal of European Public Policy*, vol. 11, nr. 4, 2004, pp. 661-679.

a regulilor concurenței¹⁸. Pe întreaga durată a procesului de aderare, forțele politice din țările candidate la UE au respectat în cea mai mare măsură acest *statu-quo* de factură liberală, pe care l-au părăsit imediat după aderare¹⁹.

În România, de-democratizarea a coincis cu consolidarea la putere a unui populism întors împotriva cetățenilor²⁰. Paradoxul re-alegerii lui Traian Băsescu în 2009 ca Președinte al României a fost că un lider populist, care a lingușit poporul suveran, pur și oprimat de niște elite corupte, retrograde și distante, folosindu-se de sprijinul său pentru a obține puterea, a folosit toate resursele politice pentru a consolida puterea executivă, în detrimentul acestei suveranități populare²¹. Continuând să invoce voința populară, ceea ce este specific liderilor populiști, promițând de exemplu consultări periodice în Piața Universității pentru a fi pe deplin rezonant cu această voință mistică a poporului pur, Băsescu și PDL au redus tot mai mult capacitatea de reprezentare a acestei voințe. Nu voi relua pe larg argumentele și dovezile expuse în alte articole, ci voi insista asupra mecanismelor de restrângere a reprezentării opțiunilor concurente.

În căutarea concentrării cât mai eficiente a puterii executive, PDL a modificat legile electorale sau a făcut presiuni pentru folosirea cât mai extinsă a regulii majorității în defavoarea reprezentării proporționale. Pentru alegerea primarilor, PDL a modificat în 2011 legea electorală privind folosirea sistemului electoral majoritar în două tururi (Two-Rounds Run Off – TR) în favoarea unui sistem pur majoritar (First-Past-the-Post System – FPTP), privând mulți primari de legitimitatea alegerii cu majoritate absolută, pe care le-ar fi oferit-o TR. Chiar Emil Boc, președintele PDL și prim-ministru al guvernului, a folosit legea pentru a-și asigura în 2012 un mandat de primar în municipiul Cluj-Napoca cu doar 40% din voturile valabil exprimate, deci cu majoritate relativă²². Mai mult, suveranitatea populară a fost îngrădită de PDL prin modificarea legii referendumului pentru demiterea Președintelui. Stabilind un prag de participare la referendum de jumătate din numărul celor înscriși în listele electorale, PDL impunea condiția unei super-majorități, în condițiile în care numărul oficial al celor din liste era menținut la un nivel foarte ridicat, fără să se observe reducerea corpului electoral din România prin emigrare masivă.

Numirile făcute de PDL la conducerea Consiliului Național al Audiovizualului (CNA), dispus să sancționeze posturile TV ostile lui Traian Băsescu, folosirea Direcției Naționale Anticorupție (DNA) pentru a pune sechestru pe imobilul unde își avea sediul Antena 3²³, cea mai critică la adresa PDL și a lui Traian Băsescu, toate au fost considerate de societatea civilă aliniată la dreapta drept continuarea justificată a unei lupte politice. La fel s-a întâmplat și cu atacurile susținute împotriva Parlamentului, descris de populiștii ce dețineau puterea executivă drept expresia unor elite corupte, egoiste, disprețuitoare și ostile poporului, întotdeauna considerat pur, dar oprimat de aceste elite, conform elementului central al

¹⁸ Frank Schimmelfennig, „European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe”, *East European Politics and Societies*, vol. 21, nr. 1, 2007, pp. 126-141.

¹⁹ Jacques Rupnik, „From Democracy Fatigued to Populist Backlash”, *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 17-25; Ivan Krastev, „The Strange Death of the Liberal Consensus”, *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 56-63.

²⁰ Dragoș Dragoman, „Could speaking for the people of ten mean lying to the people? Populism and the problem of truth”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.

²¹ Dragoș Dragoman, „Separația puterilor sau alianța puterilor? Crizele politice din România și sursele alternative de putere”, *Polis*, vol. VI, nr. 4, 2018, pp. 113-132.

²² Dragoș Dragoman, „Schimbăm (doar) ca să câștigăm? Huliganismul politic și schimbarea regulilor electorale în România”, *Polis*, vol. II, nr. 4, 2014, pp. 87-105.

²³ Cătălin Lupașteanu, „Avocat: Sediul Antena 3 a fost indisponibilizat. Am făcut contestație la executarea deciziei”, *Business Magazin*, 13 august 2014, disponibil la <https://www.businessmagazin.ro/actualitate/avocat-sediul-antena-3-a-fost-indisponibilizat-am-facut-contestatie-la-executarea-deciziei-13085943> (consultat la 26.10.2020).

populismului²⁴. Deși ceea ce atacau Traian Băsescu și PDL era chiar esența reprezentării democratice și era, aparent, în contradicție cu dorința lor de a obține majoritatea parlamentară cu orice preț, acest lucru nu a fost remarcat de societatea civilă compatibilă ideologic. Anesteziată de condamnarea comunismului ca regim criminal, cea din urmă a privit atacurile la adresa Parlamentului drept o acțiune legitimă, confundând lupta partizană cu destructurarea reprezentării politice a opțiunilor contrare ideologiei proprii²⁵.

Această confuzie este cultivată și în prezent, atât deUSR, cât și de președintele Klaus Johannis. În timp ceUSR identifică (discursiv și vizual, prin nenumăratele afișe de mari dimensiuni ce împânzesc orașele României) sursa corupției cu imaginea parlamentului²⁶, Johannis folosește tribuna Administrației Prezidențiale pentru a lovi în continuu în PSD ca sursă a răului, identificând-o cu o opoziție ilegitimă. Catalogarea opoziției democratice drept „toxică” de către însuși Președintele României nu face decât să continue opera de destructurare a reprezentării opțiunilor politice neconforme ideologic cu dreapta, care concentrează toate sursele puterii executive²⁷. Tranziția de la opoziția considerată „toxică” la partidul de opoziție în sine²⁸, ca organizație politică legitimă într-o democrație, este cu atât mai problematică²⁹. Lovirea continuă a adversarului, lupta fără limite împotriva Parlamentului ca dușman esențial, delegitimarea opțiunilor diferite, chiar contrare, toate descriu mai curând atmosfera tulbură specifică ascensiunii fascismului în Europa în perioada interbelică, decât competiția politică rațională și moderată specifică unui stat de drept modern european, în care există și instituții neutre, printre care chiar Președintele Republicii. Catalogarea Guvernului României de către Klaus Johannis drept „guvernul meu” este o definiție denaturată a coabitării dintre Președinte și Primul-Ministru, specifică mai curând autocrațiilor puternic personalizate decât democrațiilor constituționale, care funcționează pe baze legale neutre.

Văzând atmosfera de degradare democratică, nici nu este surprinzătoare trecerea de la de-democratizare la autoritarismul concurențial (competitiv). Cel din urmă este o specie a autoritarismului, în sensul în care permite o anumită opoziție la cei ce dețin puterea și este caracterizat de o anumită incertitudine a jocului politic și electoral. Spre deosebire de autoritarismul pur, unde nu au loc alegeri competitive și unde cele care se organizează au doar o funcție de fațadă democratică, rezultatul fiind ușor de anticipat de toată lumea, autoritarismul competitiv este un regim hibrid. El poate fi mai curând o degradare a democrației reprezentative sau o slăbiciune a autoritarismului necompetitiv, prin apariția posibilității contestării³⁰. Fiind un regim hibrid, caracteristici democratice și nedemocratice pot sta împreună, cauzând instabilitatea relativă a regimului, atunci când este comparat cu

²⁴ Cas Mudde, „The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, vol. 32, nr. 3, pp. 541-563.

²⁵ Dragoș Dragoman „Does Looking for Political Success Mean Undermining the Parliament? Populism and Institutional Weakness in Romania”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 4, nr. 1, 2016, pp. 63-79.

²⁶ Dragoș Dragoman, „Save Romania Union and the Persistent Populism in Romania”, ed. cit..

²⁷ „Iohannis, despre pactul propus partidelor: PSD face fițe pentru că are o majoritate toxică în parlament”, 07 iunie 2019, *HotNews.ro*, disponibil la <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23192359-iohannis-despre-pactul-propus-partidelor-psd-face-fite-pentru-are-majoritate-toxica-parlament-cauta-tot-felul-smecherii-eschiuze-nu-semneze-pactul-nu-repare-legile-justitiei.htm> (consultat la 26 octombrie 2020).

²⁸ Alina Eftimie, „Iohannis, un nou atac la PSD: Ne confruntăm cu doi inamici, SARS-COV-2 și celălalt inamic, la fel de dăunător pentru societate”, *Mediafax.ro*, 07 mai 2020, disponibil la <https://www.mediafax.ro/politic/iohannis-un-nou-atac-la-psd-ne-confruntam-cu-doi-inamici-sars-cov-2-si-celalalt-inamic-la-fel-de-daunator-pentru-societate-19119187> (consultat la 26.10.2020).

²⁹ Mirela Ionela Achim, „Klaus Iohannis: PSD este același partid toxic și nu face nimic pentru cetățeni. Sfidarea PSD-iștilor este intolerabilă. Alegerile parlamentare la termen sunt esențiale”, *b1.ro*, 21 octombrie 2020, disponibil la <https://www.b1.ro/stiri/politica/presedintele-klaus-iohannis-conferinta-de-presa-miercuri-ora-18-in-direct-pe-b1-tv-347888.html> (consultat la 26.10.2020).

³⁰ Steven Levitsky, Lucan A. Way, „Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 13, nr. 2, 2002, pp. 51-65.

stabilitatea regimurilor complet democratice și a celor complet autoritare. Situația descrisă de acest regim hibrid este departe de optimismul afișat anterior aderării fostelor țări comuniste la Uniunea Europeană, dintre care multe au regresat de la stadii foarte avansate de democratizare. De-democratizarea fiind un fenomen accelerat, erodarea instituțiilor și practicilor democratice nu se întâmplă cu aceeași viteză, lăsând impresia unui peisaj neuniform. Nu mai suntem capabili azi să folosim categorii foarte precise³¹, iar contabilizarea cazurilor de regres democratic variază de la an la an.

În linii generale, pe lângă caracteristici autoritare tot mai pronunțate, autoritarismul concurențial este descris de o deformare a regulilor politice și electorale în favoarea celor de la putere³². Folosind imaginea unui meci de fotbal, autorii ne pun în fața ochilor o situație în care deși ambele echipe sunt lăsate să joace, ele nu beneficiază toate de aceleași avantaje: arbitrii fluieră în favoarea echipei favorizate, unii din membrii echipei defavorizate încep să joace de partea celei favorizate de arbitri, chiar și terenul de joc este înclinat în defavoarea acelei echipe. Deși jocul rămâne competitiv și există șanse de câștig chiar și de partea echipei defavorizate, totul este realizat cu scopul victoriei partidului de la guvernare. Acesta se poate exprima pe toate canalele de comunicare, poate strânge fonduri sau obține sprijin la nivel național, în timp ce opoziția este șicanată, limitată de reguli administrative, defavorizată de autoritatea electorală la depunerea candidaturilor sau la numărarea voturilor, are de înfruntat obstacole ce nu există în democrațiile consolidate.

Deși România dispune încă de instituții democratice, practica politică de restrângere a reprezentării opțiunilor politice adverse, introducerea partizanatului și arbitrariului în instituții care ar trebui să rămână perfect neutre, precum și tendința de a altera regulile jocului democratic pentru favorizarea celor de la putere, toate slăbesc considerabil arhitectura democratică instituțională, așa cum era aceasta gândită de Constituție și de regulile generale ale sistemului politic la debutul tranziției democratice. Noi tendințe de autoritarism oferă puterii tentația de a-și impune punctul de vedere prin excluderea dezbaterii, nu printr-un vot câștigat în arena democratică. Adoptarea de către PNL a bugetului public în 2020 prin asumarea răspunderii Guvernului în Parlament, fapt nemaîntâlnit, nu găsește nici o justificare de urgență. Cu doar un an înainte, președintele Iohannis retrimitea spre dezbateri bugetul adoptat de guvernul PSD condus de Viorica Dăncilă, considerându-l insuficient fundamentat, deși adoptarea mai târzie a bugetului s-a propagat la ordonatorii bugetari secundari și terțiari pe o durată de câteva luni în anul bugetar 2019. Deriziunea cu care este tratată opoziția, considerată „toxică”, este agravată de impunerea unor puncte de vedere prin mecanisme ce exclud dezbateri. Deși adoptarea de ordonanțe de urgență de către guvern este un mecanism constituțional, abuzul de putere executivă slăbește puternic caracterul democratic al sistemului politic. De aceea, adoptarea de către guvernul PNL într-o singură ședință de guvern, în noaptea de 4 februarie 2020, a nu mai puțin decât 25 de ordonanțe de urgență a fost considerată de Apador-CH drept un gest „ostentativ”, o demonstrație de forță, o forțarea limitelor democrației³³.

O denaturare a regulilor democratice o reprezintă și utilizarea resurselor conexe în jocul politic. În timp ce Curtea Constituțională este un organism politico-juridic, ce îmbină trăsături judiciare și desemnări partizane, curțile de justiție trebuie să rămână complet independente de factori externi. Protocoalele secrete semnate în 2009 și 2016 de Înalta Curte de Justiție și Casație, Parchetul General și Serviciul Român de Informații (SRI), denunțate de

³¹Jorgen Moller, Svend-Erik Skaaning, „The Third Wave: Inside the Numbers”, *Journal of Democracy*, vol. 24, nr. 4, 2013, pp. 97-109.

³² Steven Levitsky, Lucan A. Way, „The New Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 31, nr. 1, 2020, pp. 51-65.

³³ Apador-CH, „Guvernul pică, ordonanțele rămân”, 05 februarie 2020, disponibil la <https://apador.org/en/daca-guvernul-pica-ordonantele-raman/> (consultat la 27.10.2020).

Curtea Constituțională drept neconstituționale în ianuarie 2019, au denaturat practica penală și au șubreziat baza independenței justiției³⁴. Folosirea de informații catalogate drept „secret” în procese penale afectează egalitatea părților, accesul la documentele considerate secrete fiind interzis părților ce nu dețin certificate de acces la informații clasificate. Mai mult, aceste înțelegeri secrete au transformat SRI în organ judiciar, competent pentru a strânge și administra probe în procesul penal. Tocmai pentru a trage o linie clară de demarcare între *Securitate*, poliția politică secretă a regimului comunist, și un serviciu de informații modern dintr-o țară europeană ce a devenit membră NATO și EU, s-a interzis începând cu martie 1990 ca SRI să facă urmărire penală și să administreze probe. Această interdicție a fost încălcată prin acte clasificate „secret de stat”, fapt care ridică mari semne de întrebare privind consolidarea democratică.

Adoptarea lor după 2007, deci după aderarea la NATO și EU, confirmă tendința de democratizare. Prin această tendință a devenit posibil ca Traian Băsescu, președinte în funcție în raporturi strânse cu SRI, să-și catalogheze adversarii politici drept „pușcăriabili”, anume candidați la pușcărie, așa cum sunt prezidențiabilii candidați la președinție. Un exemplu de „pușcăriabili” sunt 19 parlamentari cu dosare penale, plus Dan Voiculescu, care au votat pentru suspendarea lui Traian Băsescu în 2012³⁵. Prin existența protocoalelor, există posibilitatea ca terții să cunoască conținutul dosarelor penale înaintea părții incriminate. De aceea președintele în funcție vorbea despre „pușcăriabili” și își amenința adversarii politici cu dosare penale. De altfel, mulți dintre adversarii săi, oameni de afaceri sau politicieni au fost arestați și condamnați (Adrian Năstase, Dan Voiculescu, Liviu Dragnea, Sorin Ovidiu Vântu), alții fiind doar anchetați (Puiu Popoviciu, Dinu Patriciu).

Utilizarea resurselor judiciare în competiția politică, implicarea SRI în procesele penale, au denaturat atât competiția politică, cât și logica funcționării independente a curților de justiție. Prin această practică de condamnare a adversarilor celor de la putere, curțile de justiție au fost transformate în „câmp tactic”, aruncând în derizoriu procedura penală și aruncând o umbră de suspiciune asupra probelor administrate. Dacă justiția ar fi condamnat fără discriminare politicieni corupți, fără să țină cont de antipatiile președintelui în funcție, consolidarea independenței justiției (față de orice forță exterioară puterii judecătorești) ar fi fost o realizare semnificativă a consolidării democrației și statului de drept în România. Altfel, deschiderea de dosare penale (publice sau catalogate „secret de stat”) poate oricând fi suspectată drept cauza principală a schimbării majorităților parlamentare între două scrutine electorale. De altfel, utilizarea curților de justiție în scop politic partizan este chiar un aspect al autoritarismului concurențial.

Extragerea societății civile din definiția politică a dreptei

Cum spuneam, extragerea societății civile din definiția dreptei nu are ca scop imediat o neutralitate ideologică completă, probabil imposibil de obținut. Această operațiune de extragere face parte din rezolvarea unei ecuații a democratizării românești. Funcția ei imediată este de echilibrare publică și critică democratică, în situația în care democratizarea românească a părăsit stadiul regresului democratic, generalizat în regiune,

³⁴ „Protocoalele secrete dintre SRI și Parchetul General neconstituționale”, *Bursa.ro*, 17 ianuarie 2019, disponibil la <https://www.bursa.ro/protocoalele-secrete-dintre-sri-si-parchetul-general-neconstituționale-48541637> (consultat la 27.10.2020).

³⁵ Liviu Dadacus, „Băsescu: Voiculescu, plus 19 parlamentari pușcăriabili, au dat o lovitură aproape militară statului”, *Ziarul Financiar*, 16 iulie 2012, disponibil la <https://www.zf.ro/politica/basescu-voiculescu-plus-19-parlamentari-puscariabili-au-dat-o-lovitura-aproape-militar-statului-9868017> (consultat la 27.10.2020).

pentru a se îndrepta către un autoritarism concurențial. Deși organele de presă³⁶, intelectualii și ideologii drepte vor continua să lovească în PSD și în valorile stângii³⁷, o echilibrare produsă prin discernământ este necesară la apariția semnelor de autoritarism. Dacă trecerea cu vederea a derapajelor verbale ale lui Traian Băsescu, inclusiv amenințarea fâțișă a adversarilor, a cultului personalității închinat de PDL și intelectualii apropiați ministrului Elena Udrea³⁸, favorita președintelui în funcție, pot fi văzute ca slăbiciuni inerente ce derivă din simpatii ideologice și personale (inclusiv pentru obținerea unor posturi în administrația PDL), ignorarea autoritarismului concurențial poate fi mai mult decât orbire ideologică.

Nu trebuie uitat că autoritarismul concurențial este în primul rând autoritarism, abia apoi denaturarea profundă a regulilor competiției politice. De aceea, autoritarismul concurențial devine conceptual o subspecie a autoritarismului în continuumul care leagă democrația funcțională de regimurile complet nedemocratice. În timp ce autoritarismul concurențial poate fi produs de o incapacitate a statelor autoritare slabe de a controla întreg sistemul politic, în România, regresul democratic început cu alegerile din 2008, realegerea plină de suspiciuni a lui Traian Băsescu în 2009 și invalidarea demiterii sale din 2012³⁹. Altfel spus, dacă Republica Moldova rămâne un regim hibrid din cauza incapacității unui stat slab de a impune un autoritarism cuprinzător, România se îndreaptă către autoritarism concurențial pentru că de-democratizarea a început să se coloreze cu accente de abuz împotriva opoziției și cu denaturarea competiției politice fără ca societatea civilă să re-echilibreze această tendință.

Autoritarismul, ca reflex al unei învățări politice de lungă durată, iese ușor la suprafață în timp de criză. Gestionarea situației sanitare produsă de infecția cu coronavirusul identificat drept Covid-19 este revelatoare, aceasta fiind un adevărat test democratic pentru guvernul PNL condus de Ludovic Orban⁴⁰. Deși guvernul avea pârghiile constituționale necesare, folosirea de ordonanțe de urgență fiind acum justificată, guvernul PNL a folosit numeroase ordonanțe militare și chiar a numit ofițeri la conducerea unor spitale civile, fără să justifice de ce o conducere militară poate să facă mai mult și mai bine cu aceiași medici, aceiași infrastructură și aceiași dotare tehnică medicală. Deși stat membru al Uniunii Europene, unde Drepturile Omului sunt parte a definiției construcției politice, guvernul PNL a denunțat oficial respectarea Convenției Europene a Drepturilor Omului pe teritoriul național⁴¹. Ulterior, guvernul a refuzat să anunțe public suspendarea temporară a Convenției și pentru că denunțarea Convenției nu era o practică a statelor fondatoare ale UE, ci doar a unor țări devenite recent membre (Estonia și Letonia), țări candidate și țări terțe, precum Albania, Armenia, Georgia sau Macedonia de Nord. Guvernul PNL nu notifică suspendarea respectării dreptului la viață, interzicerii torturii și a tratamentelor inumane, a sclaviei și a pedepsirii fără bază legală, care rămân în vigoare. Faptul că notificarea din partea României a fost făcută publică de o instituție de presă străină (France Presse) și nu de guvernul Orban, cel care a notificat Consiliul Europei, ridică mari semne de întrebare.

³⁶ Rodica Culcer, „Gardul vopsit al PSD”, *Revista 22*, 03 noiembrie 2020, disponibil la <https://revista22.ro/opinii/rodica-culcer/gardul-vopsit-al-psd> (consultat la 03.11.2020).

³⁷ Andrei Cornea, „Moțiunea PSD – un exercițiu fără sens”, *Revista 22*, 25 august 2020, disponibil la <https://revista22.ro/opinii/andrei-cornea/motiunea-psd-un-exercitiu-fara-sens> (consultat la 03.11.2020).

³⁸ Dragoș Dragoman, „Populiști nepopulari: măsuri economice radicale, corupție generalizată și costuri politice,” în *Alegeri, alegători și aleși în România 2009-2014*, Bogdan Gheorghită (coord.), Editura Techno Media, Sibiu, 2016, pp. 72-104.

³⁹ Dragoș Dragoman, „Separația puterilor sau alianța puterilor?”, ed. cit.

⁴⁰ Dragoș Dragoman, „Guvernați și guvernanți în timp de criză sanitară: un test democratic,” în *COVID-19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Sorin Bocancea (coord.), Editura Junimea, Iași, 2020, pp. 118-125.

⁴¹ „România suspendă temporar, prin derogare, aplicabilitatea Convenției Europei a Drepturilor Omului fără să-și anunțe cetățenii!”, *Centrul de Resurse Juridice*, 20 martie 2020, disponibil la http://www.crj.ro/romania-suspenda-temporar-prin-derogare-aplicabilitatea-conventiei-europene-a-drepturilor-omului-fara-sa-si-anun-te-cetatenii/?fbclid=IwAR0Xpkw3SBgYUfrH8OYRf_Z029yyA-e9muTff5GYcvdTU9qtWx6juertk (consultat la 02.11.2020).

Aceste semne de întrebare sunt legate și de deciziile adoptate de Curtea Constituțională în primăvara anului 2020, care a constatat nerespectări succesive și repetate ale Constituției în dorința guvernului PNL de a-și spori puterea executivă. Folosind discreționar hotărâri de guvern și alte acte administrative cu caracter executiv, inferioare în ierarhia normativă, guvernul PNL a adăugat, modificat și anulat prevederi legale. Acest lucru a fost remarcat de Avocatul Poporului, care a sesizat Curtea Constituțională. Aceasta a sancționat și anulat unele acte normative. Ceea ce este specific autoritarismului concurențial este că aceste acte emise de guvernul PNL nu se referă la chestiuni secundare, administrative, ci chiar la restrângerea drepturilor și libertăților cetățenești. Deși Curtea Constituțională a României (CCR) nu pune sub semnul întrebării oportunitatea pe care o folosește guvernul pentru a acționa cu rapiditate, Curtea reamintește prin deciziile sale recente că indiferent de situație, restrângerea drepturilor cetățenilor, care prin desfășurarea lor neîngrădită se presupune că ar limita acțiunea puterii executive, nu poate fi făcută decât prin acte cu putere de lege. Acesta este fondul articolului 53 din Constituția României, care spune că restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară într-o societate democratică, trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o, să fie aplicată în mod nediscriminatoriu și fără a aduce atingere existenței dreptului sau a libertății. Altfel spus, restricțiile sunt excepția, nu norma, ca atare ele trebuie să fie temporare și proporționale cu pericolul prezumat.

La fel s-a întâmplat și cu decretarea stării de alertă, menită a continua măsurile restrictive instituite de precedentă stare de urgență (16 martie-16 mai 2020), în ciuda deciziei anterioare a CCR, pe care Guvernul a ignorat-o. Adoptată prin OUG de către guvernul Orban, decretarea stării de alertă a fost și ea declarată neconstituțională în aspectul restrângerii drepturilor, nu în cel al acțiunilor administrative întreprinse prin Sistemul Național al Situațiilor de Urgență. Anterior, CCR a decis (prin *Decizia 152 din 6 mai 2020*) că actul normativ al stării de urgență care afectează drepturi și libertăți fundamentale ale cetățenilor cade în sfera interdicției prevăzute de articolul 115 din Constituție, anume că o reglementare cu un atare obiect nu poate fi decât o lege, ca act formal al Parlamentului⁴².

Dar și alte acte cu caracter arbitrar emise de guvernul Orban au fost declarate drept neconstituționale. Prin *OUG 34/2020*, guvernul a stabilit creșterea semnificativă a amenzilor pentru nerespectarea ordonanțelor militare. Această reglementare a fost și ea declarată neconstituțională, pentru că este lipsită de claritate, precizie și previzibilitate și nu poate fi accesată de către cetățeni, în sensul în care se declară contravenție nerespectarea unei lungi serii de obligații stipulate în ordonanțe de urgență, acte conexe, ordonanțe militare sau simple ordine în vigoare. Mai mult, nu se spune clar care sunt actele, faptele sau omisiunile care atrag contravenția. Nu sunt astfel de mirare abuzurile agenților constatatori. Ei au stabilit, fără îngrădire și în mod arbitrar, faptele a căror săvârșire sunt sau nu sunt contravenție, fără criterii clare și fără ca tocmai condițiile constatării să fie îndeplinite. Cuantumul amenzilor a fost stabilit între un minim foarte consistent (2000 lei) și un maxim impresionant (20000 lei persoane fizice, 70000 lei persoane juridice), volumul amenzilor a atins impresionanta sumă de 600 de milioane de lei, amenzi aplicate până la declararea ca neconstituțională a OUG 34/2020⁴³.

În această situație de restrângere nelegală a drepturilor și libertăților cetățenești, de instituire a arbitrariului și de consolidare a puterii executive, societatea civilă ar putea fi cea care să mențină un echilibru prin critică publică. Oponându-se concentrării puterii executive și arbitrariului, atât CCR cât și Avocatul Poporului au devenit ținta organelor de presă și

⁴² Curtea Constituțională a României, *Comunicat* din 13 mai 2020, disponibil la <https://www.ccr.ro/comunicat-13-mai-2020/> (consultat la 14.06.2020).

⁴³ Digi24, „Amenzile date în perioada stării de urgență depășesc 120 de milioane de euro. Unde vor merge banii?”, 02 mai 2020, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/amenzile-date-in-perioada-starii-de-urgenta-depasesc-120-de-milioane-de-euro-unde-vor-merge-banii-1300983> (consultat la 14 iunie 2020).

ideologilor drepte. Sesizarea CCR de către Avocatul Poporului și deciziile CCR, „condusă de către pesedistul Valeriu Dorneanu (sic), constituie o imensă murdărie”, chiar „o crimă cu premeditare”⁴⁴. Anularea acestor acte ale guvernului PNL ar fi, „chipurile, în numele libertăților cetățenești încălcate”, dar scopul CCR este „cu adevărat cufundarea țării într-o situație cât mai rea cu putință, deopotrivă epidemiologică și economică, pentru ca la alegeri PSD să se prezinte – așa cum a mai făcut-o – ca un Mesia al națiunii”. Acest lucru este evident pentru Andrei Cornea, pentru care CCR nu este deloc independentă, ci „ghidată de PSD (să nu îmi spună nimeni că lucrurile stau altfel)”⁴⁵.

Ideologii dreptei cataloghează apărarea libertăților cetățenești de către instituțiile independente drept o imensă murdărie, parte a jocului politic obișnuit. Identificarea CCR cu PSD, ca instrument al luptei politice, este un semnal serios de alarmă cu privire la existența unei neutralități instituționale și a unui arbitraj independent. Această logică va putea justifica, când va fi cazul, dominația politică și ideologică a PNL asupra CCR, ce va fi atunci dezrobite de jugul PSD. Dar această logică de fapt elimină ultima urmă de independență și distruge principiul supunerii față de autoritatea lucrului judecat, aruncând în derizoriu neutralitatea instituțională și arbitrajul independent. Această logică este esența pură a luptei pentru putere, cu orice costuri, cu orice mijloace, în final, fără reguli. Deși CCR este o instituție juridico-politică, unde și majoritățile parlamentare și președinții de dreapta au numit numeroși judecători, legitimitatea ei și respectarea deciziilor sale sunt ultimul paravan în calea rezolvării disputelor prin violență pură. Logica puterii executive pure, așa cum este ea dezvoltată de intelectualii dreptei, pare mai adaptată atmosferei specifice anilor 1930 și consolidării fascismului, nazismului și comunismului, decât partizanatului moderat și rațional din democrațiile consolidate.

Extragerea societății civile din definiția dreptei ar putea rezolva în mare măsură situația de-democratizării, prin lipsirea politicianilor autoritari, atât la stânga, cât și la dreapta, de prestigiul și autoritatea intelectuală a membrilor săi cei mai marcanți. Alina Mungiu-Pippidi a exprimat acest lucru, arătând că un intelectual ce urmărește dreptatea, sprijină neutralitatea corpurilor intermediare și susține democrația liberală autentică poate să renunțe la pozițiile ideologice rigide pe care le adopta altă dată, ba chiar poate da uitării dușmăniile personale, pentru a sprijini cauzele democratice⁴⁶. Votul dat lui Ion Iliescu în 2000 pentru a bara unui politician radical accesul la putere este un exemplu semnificativ, alături de alte episoade din 2009 sau 2012, când dezechilibrele de putere ar fi putut fi evitate prin implicarea rațională și nu ideologică a societății civile, în partea ei cea mai robustă și vizibilă⁴⁷.

Concluzii

Cristalizarea ideologică completă a PNL la sfârșitul celor 30 de ani de tranziție democratică, prin poziționarea clară de partea marelui capital, este în contrast astăzi cu evoluția democrației. Deși societatea civilă a intrat, în primii ani de după Revoluția din 1989, în definiția intelectuală și organizarea partizană a dreptei, ea este azi confruntată cu dilema conformismului ideologic și al regresului democratic. De-democratizarea din România de după 2009, ce coincide cu efectele crizei economice, aderarea la Uniunea Europeană și consolidarea la putere a populiștilor conduși de Traian Băsescu, nu poate fi contracarată fără implicarea societății civile. În ciuda conformismului ideologic, societatea civilă trebuie să

⁴⁴ Andrei Cornea, „Anarhia – ultima soluție a PSD”, *Revista 22*, 10 mai 2020, disponibil la <https://revista22.ro/opinii/andrei-cornea/anarhia-ultima-solutie-a-psd> (consultat la 03.11.2020).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Alina-Mungiu Pippidi, „Un răspuns lui Adrian Năstase”, *România Curată*, 18 octombrie 2020, disponibil la <https://www.romaniacurata.ro/un-raspuns-lui-adrian-nastase/> (consultat la 03.11.2020).

⁴⁷ Dragoș Dragoman, „Separația puterilor sau alianța puterilor?”, ed. cit.

reaționeze la regresul democratic. Altfel, trecând sub tăcere tranziția spre autoritarism concurențial, ea se va bucura, desigur, de victoria ideologică și politică asupra PSD și altor partide de stânga, dar nu va ajuta cu nimic mecanismul democratic.

Prin politizarea excesivă a tuturor funcțiilor publice, atacurile iraționale la adresa Opoziției, Constituției și Curții Constituționale, distrugerii credibilității corpurilor politice neutre și a arbitrajului independent, democrația din România a intrat în epoca concentrării puterii cu orice costuri. Atunci când PNL va deține și majoritatea parlamentară, (dacă) va reduce competențele Curții Constituționale și (dacă) va modifica arhitectura constituțională în favoarea unui executiv prea puternic, societatea civilă aliniată la dreapta va avea parte de o victorie simbolică. De aceea, extragerea societății civile, în partea ei cea mai robustă și mai vizibilă public, din definiția dreptei românești, reprezintă cea mai importantă ecuație a democrației în plin regres spre un regim autoritar concurențial, în care rezultatele alegerilor nu sunt pe deplin determinate dinainte, dar în care aproape toate instituțiile lucrează pentru victoria celor de la putere.

Bibliografie:

ARMAND, Clotilde, *Am ales România*, Humanitas, București, 2016.

DRAGOMAN, Dragoș, „Couldspeaking for the people of ten meanlying to the people? Populism and the problem of truth”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.

DRAGOMAN, Dragoș, „Does Looking for Political Success Mean Undermining the Parliament? Populism and Institutional Weakness in Romania”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 4, nr. 1, 2016, pp. 63-79.

DRAGOMAN, Dragoș, „Guvernați și guvernanți în timp de criză sanitară: un test democratic”, în *COVID-19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Sorin Bocancea (coord.), Editura Junimea, Iași, 2020, pp. 118-125.

DRAGOMAN, Dragoș, „Populiști nepopulari: măsuri economice radicale, corupție generalizată și costuri politice”, în *Alegeri, alegători și aleși în România 2009-2014*, Bogdan Gheorghiu (coord.), Editura Techno Media, Sibiu, 2016, pp. 72-104.

DRAGOMAN, Dragoș, „Save Romania Union and the Persistent Populism in Romania”, *Problems of Post-Communism*, publicat online la 02 iulie 2020, <https://www.tandfonline.com>.

DRAGOMAN, Dragoș, „Schimbăm (doar) ca să câștigăm? Huliganismul politic și schimbarea regulilor electorale în România”, *Polis*, vol. II, nr. 4, 2014, pp. 87-105.

DRAGOMAN, Dragoș, „Separația puterilor sau alianța puterilor? Crizele politice din România și sursele alternative de putere”, *Polis*, vol. VI, nr. 4, 2018, pp. 113-132.

FABO, Brian, „Rediscovering Inequality and Class Analysis in Post-1989 Slovakia”, *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 588-597.

FISHER, Sharon, GOULD, John, HAUGHTON, Tim, „Slovakia's Neoliberal Turn”, *Europe-Asia Studies*, vol. 59, nr. 6, 2007, pp. 977-998.

GRESKOVITS, Bela, „Rebuilding the Hungarian right through conquering civil society: the Civic Circles Movement”, *East European Politics*, vol. 36, nr. 2, 2020, pp. 247-266.

KOTWAS, Marta, KUBIK, Jan, „Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland”, *East European Politics and Societies*, vol. 33, nr. 2, 2019, pp. 435-471.

KRASTEV, Ivan, „The Strange Death of the Liberal Consensus”, *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 56-63.

LEVITSKY, Steven, WAY, Lucan A., „Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 13, nr. 2, 2002, pp. 51-65.

- LEVITSKY, Steven, WAY, Lucan A., „The New Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 31, nr. 1, 2020, pp. 51-65.
- MOLLER, Jorgen; SKAANING, Svend-Erik, „The ThirdWave: Inside the Numbers”, *Journal of Democracy*, vol. 24, nr. 4, 2013, pp. 97-109.
- MUDDE, Cas, „The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, vol. 32, nr. 3, pp. 541-563.
- MUNGIU, Alina, „Correspondence from Bucharest. Intellectuals as Political Actors in Eastern Europe: the Romanian Case”, *East European Politics and Societies*, vol. 10, nr. 2, 1996, pp. 333-364.
- PARASCHIVESCU, Radu, *Orice om îi este teamă. Un partid, doi ani și trei premieri*, Humanitas, București, 2019.
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, *Anii urii*, Humanitas, București, 2019.
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, *Politice*, Humanitas, București, 1996.
- PĂTRĂȘCONIU, Cristian, *Noua școală de gândire a dreptei*, Humanitas, București, 2011.
- PĂTRĂȘCONIU, Cristian, *Repere intelectuale ale dreptei românești*, Humanitas, București, 2010.
- PREDA, Cristian, *Liberalismul*, Humanitas, București, 2003.
- PREDA, Cristian, *Mic dicționar de gândire politică liberală*, Humanitas, București, 2004.
- ROPER, Steven D., „The Romanian revolution from a theoretical perspective”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 401-410.
- RUPNIK, Jacques, „From Democracy Fatigue to Populist Backlash”, *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 17-25.
- SCHIMMELFENNIG, Frank, „European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe”, *East European Politics and Societies*, vol. 21, nr. 1, 2007, pp. 126-141.
- SCHIMMELFENNIG, Frank; SEDELMEIER, Ulrich, „Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to Candidate Countries of Central and Eastern Europe”, *Journal of European Public Policy*, vol. 11, nr. 4, 2004, pp. 661-679.
- STERPAN, Ionuț; ALIGICĂ, Dragoș-Paul, *Dreapta intelectuală. Teorii și școli de gândire ale dreptei contemporane occidentale*, Humanitas, București, 2011.
- STOICA, Valeriu; ALIGICĂ, Dragoș-Paul, *Provocări liberale*, Humanitas, București, 2003.
- STOICA, Valeriu; ALIGICĂ, Dragoș-Paul, *Reconstrucția dreptei. Între experimentul capitalist occidental și proiectul național românesc*, Humanitas, București, 2009.
- STOICA, Valeriu, *Unificarea dreptei*, Humanitas, București, 2008.
- ȘERBĂNESCU, Tia; PĂTRĂȘCONIU, Cristian, *Trântind ușa*, Humanitas, București, 2016.
- UNGUREANU, Traian, *Tehnica neputinței la români*, Humanitas, București, 2006.
- URSU, Ramona, *Noaptea, ca hoții*, Humanitas, București, 2017.
- URSU, Ramona, *Statul paralel*, Humanitas, București, 2019.
- URSU, Ramona, *Vă vedem!*, Humanitas, București, 2018.